DE DEI LOCVTIONE

MARCI ANTONII NATTAE

ASTENSIS

ORATIO.

IN ACADEMIA VENETA,

M. D. LVIII.

R.MO ET ILL.MO CARDINALI ALEXANDRINO,

Academiæ Venetæ patrono, in primis obſeruando.

RERVM humanarum exitus, quàm uaria ſint hominum conſilia, declarant. quòd ſi quis benè cogitat; ſequitur, ut idem laudabiliter agat. rectè autem agentem nihil unquam fruſtrabitur, nihil fallet. decet igitur nos optima ſpe niti, admodumq; firma, quibus in condenda, atque inſtituenda Academia noſtra, nihil, præter Dei gloriam, & communem hominum utilitatem, propoſitum fuit.

NEQVE uero actiones noſtræ, ut ſperamus, eiuſmodi erunt, ut hanc ad optimas res animorum noſtrorũ incredibilem propenſionem ambigue aliquis interpretari, aut in dubium reuocare poſsit. apparantur quotidie ſumma cura, & edentur à nobis diuina doctrina referti, qui pietatem, ac

religionem complectantur, illustres libri: & interim, quasi specimen quoddam, aut pignus nostræ uoluntatis, egregia quædam de Locutione DEI, ab excellenti uiro conscripta, piis mentibus, ac sacrarum literarum, idest ueræ gloriæ, studiosis communicanda censuimus.

QVE duabus maxime de causis, uir præstantißime, tuo nomine decuit esse inscripta: primum, quòd, suscepto Academiæ nostræ patrocinio, nihil prætermittis, quod ad eàm ornandam, augendamq; pertineat: & nos, quæ à te officia proficiscuntur, quibus animis, quàm libentibus, quàm gratis excipiamus, aliquo item officio tum ipsi tibi, tum ceteris omnibus indicatum, maximeq; perspicuũ esse cupimus. deinde, quæ de Deo loquuntur, ad quem potius mitti æquum fuit, quàm ad eum, qui diuina studia in omni suæ uitæ cursu cunctis & opibus, & honoribus anteposuit? qui cum uniuersam de Deo, diuinisq; rebus doctrinam accuratißime quæsiuit; tum uero cum ipsa doctrina uitæ rationem coniunxit; atque, ut

omnes

omnes rectam, salutaremq; uiam tenerent, aut, qui diuerterant, in eam reuocarentur, studio, consilio, monitis, auctoritate contẽdit. nihil obscure fama loquitur de tuis uirtutibus. nihil de te aut exiguum, aut dubium affertur. patent multis, ac certissimis argumentis eximia tua in Christi Ecclesiam merita. colunt te omnes ob doctrinã, imitantur multi ob integritatem, amant ob humanitatem, maximeq; ob rectam, ac simplicem naturam, ab omni fuco, omniq; fastu longissime remotam.

PRAECONEM uero tuarum laudum omnibus horis audimus eum, qui summa ipse laude dignus est, Federicum Badoarium, auctorem, & conditorem, Deo duce, Academiæ nostræ: cui quidem uiro tum uitæ probitas, tum ex assiduo studio doctrina, & ex diuturno rerum usu quæsita prudentia fidem, atque auctoritatem in omni sermone conciliat.

IPSO igitur non modo approbãte, uerum etiam hortante, præclarum de Deo libellũ, grauem sententiis, illustrem uerbis, ad te

mittit,

mittit,tuoq; dicatum nomini omnibus gentibus Academia noſtra communicat. quæ cum ſe tibi,ſuo primum iudicio commota, tuis deinde meritis impulſa, penitus addixerit, eandem obſeruantiam in omni uita præſtabit; &,ut eam futuræ quoque gentes intelligant,ipſo,ad quem omnia referimus, ſummo Deo opem ferente, aliquo merito conſequemur.

Tv interim, quando iam hoc tribuiſti humanitati tuæ, ut nos ſuſciperes, tribues idẽ conſtantiæ, ut ſuſceptos tuearis, & foueas, ita tamen, ſi nos tuo præſidió, ac ſtudio dignos, ideſt noſtra ingenia in optimis artibus exercentes, noſtraſq; uoluntates ad unam uirtutem dirigentes, & audies, & re ipſa cognoſces.

Academia Veneta.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS

DE DEI LOCVTIONE,

ad Ioannem Baptistam Nattam fratrem, oratio.

MEMINISSE potes, Baptista frater, cum nobis, in robore adhuc ætatis existentibus, flagrarent bella; nec inter arma & gladios militum esset iuris scientiæ locus, cui ab adolescentia nos addixeramus; & inde ego plus ocii nactus essem; me ad alias ingenuas disciplinas transtulisse, in primisq; uersari solitum in ueterum oratorum libris, quos nobis aut Roma olim tulit, aut doctæ Athenæ dederunt; adeoq; me eorum studia complexum, ut illorum exemplo quædam scriptitarem; nec tamen ea mihi proferenda, sed occultanda putarem. ueruntamen, dum absum à patria eorundem bellorum causa, quæ omnia conculcauerant; accidit, ut ad amicorum quorundam meorum notitiam perueniret, me non nulla habere scripta, nec ea edere: idq; meum illi consilium improbarunt, impuleruntq; ut ederem quædam: quæ cum uideant non displicuisse, urgent nunc iidem uehementius ad reliquorum editionem, interrogant me, num legerim illud Ciceronis in Academicis, intemperantis esse, & ocio abutentis, scribere, quæ occultare uelis. Num etiam meminerim illius Euangelici serui, qui iram commouit aduersus se Do-

mini, propterea quòd talentum sibi creditum effodisset, & nihil ex eo lucri Dominicis thesauris intulisset? Quidam ex his, acutior ceteris, Solomon, inquit, in prouerbiis asseuerat, quod, qui abscondit frumentum, maledicetur in populo. Putas ne Solomonem, uirum sapientem, de frumento tantum id dixisse, & non sub frumenti nomine de doctrina censuisse? quæ multo melior, & præstantior in populo est alimonia. hanc esse censet non occultandam, ne sequatur maledictio. Ita illi mecum: quibus quid contradixerim, & quibus rationibus nixus sim eorum assertionem demoliri, longum esset referre. cum illi nihilo minus in sententia permanerent, uisum est, humanitatis esse, in re propria alienum potius subsequi iudicium, quàm suum. cessimus igitur, &, quod olim iuuenes lusimus, nunc senes emittimus. etenim ad noua cudenda nec ocium suppetit in tanto iurisdictionis munere; nec onus patitur instantis senectutis. Proximis mensibus dialogum quendam de oratione ad Deum in uulgus dedimus: in quo satis, ut opinor, explicatum diligenter, quid ea sit oratio, & qualis esse debeat, & an continuo impetret petita, & cuius demum sit roboris. Verum, quoniam non homines tantum ad Deum, sed conuersa quoque ratione ad homines loquitur Deus; faciendum mihi putaui, ut hac quoque de re sententiam meam, seu uerius antiquorum Patrum notam facerem. nam de ea pariter olim oratiunculam compegeram. Enimuero, si tantum tribuitur locutioni humanæ; cur hanc alteram negligamus, ut non maiore etiam cura & diligentia tractetur? si quidem nihil ea nobilius

est.

eſt. nam ſi ſermonis robur, utilitatem, ueritatem expendimus ex dignitate, & ſapientia loquentis: manifeſtum iam, quanto interuallo humanam diuina antecedat locutio. Differt etiam plurimum utriuſque cognitio, & tractatio. nam hæc paucis nota, & à paucioribus tractata, ſubtiliter etiam explicanda uenit: illa uero omnium notitiæ expoſita eſt; & in eius explicatione populari ſermone agendum; & de ea plures tradiderunt. Quamobrem ad hæc intentiore opus fuerit animo. quanquam ita dicuntur à me omnia, ut quiuis mediocriter eruditus ea percipere, & imbibere poſsit. Volo autem intelligi me de hac tantum locutione Dei loqui, quæ in tempore quodam fit ad homines, non de ea, qua interius ſecum loquitur Deus æterno illo ſuo uerbo, quod genuit, & quod idem & unum eſt cum generante. illo enim uerbo nunquam incepit loqui, nec deſinit, ſed eo & ſe ipſum, & præterita omnia, & præſentia, & futura aſsidue dicit. Nos tantam altitudinem nunc ſcandere non cogitamus. de hac tantum locutione agimus; qua ille uel hominibus præcipit, aut uetat quædam, uel eoſdem admonet, inſtruit, docet, erudit, terret, ſolatur: quibusq́; id fieri contingat rationibus, (ſi ſinat ipſe, uel faueat potius) dicere aggrediemur. Mitto autem ad te, ſuauiſsime frater, pro meo fraterno in te amore; & ſimul ut tuo in his, quæ extraordinaria quodam modo facultate confecimus, perfruar iudicio. noui enim, quàm integre, incorrupteq́; ſoleas iudicare. Vt autem ueniam ad Orationem; propone tibi animo aut me, aut alium potius eruditum quendam uirum, rogatum à pluribus, ut, poſtquam Boni-

facius monachus de locutione hominum ad Deum locutus esset, ipse uicissim de locutione Dei ad homines diceret: illum pollicitum: mox, ubi condicta dies aduentarit, uenisse in templum sanctissimæ Dei genitricis Mariæ, quod penes nos est maximum & amplissimum: illlc, suggestu conscenso, in magno eruditorum uirorum consessu, huiuscemodi orationem habuisse.

VETERES sapientiæ sectatores, quibus, naturalia indagare, curæ fuit, dum hominis naturam inuestigarent, duo quædam illic inesse perspexerunt, animum uidelicet, & corpus: sed, quid eorum esset homo, quærendum putauerunt. Vtrum igitur animus solus est homo, ex eo, quod corpus regat? sicuti uir, & equus, licet duo sint quædam, tamen uir solus insidens equo eques dicitur, quòd equo regendo sit accommodatus. An contra, corpus solum sit homo? nam licet animus pretiosior sit corpore, tamen continetur corpore: & id, quod continet, spectandum: sicut annulo inclusa gemma cedit annulo; & utrunque annulus nuncupatur: & ignis in lucerna cedit lucernæ; & utrunque lucerna uocatur: nec refert, quod gemma annulo, ignis lucerna sit melior. An potius, nec animus solus, nec corpus solum sit homo, sed utrunque simul: sicut centaurus, qui constat ex biformi figura, nec aliter centaurus esse potest: & eodem modo camelopardalis, & Triton: & duos equos simul iunctos bigas dicimus; disiunctus uero alter ab altero hac appellatione carebit. Horum trium, quæ præposita sunt, hoc ultimum uerius

rius illi putauerunt, ut homo nec animus solus, nec solum corpus sit, sed utrunque simul: atque ita ex his duabus partibus hominem constare dixerunt. Vtriusque autem partis bona quædam esse posuerunt, quibus homo recte utens suo fungeretur munere. nam ualetudo, uires, pulchritudo bona sunt in toto corpore, & in partibus eius singulorum sensuum integritas, & in membris non nullis præstans quædam uis, uelut in pedibus celeritas, robur in lacertis, claritas in uoce, in lingua explanata locutio. At in animo bona alia à natura sunt, alia à moribus. nam uelocitas in discendo, firmitas in reminiscendo, facilitas in inueniendo, naturæ contingunt beneficio. à moribus proficiscuntur uirtutes, tam quæ ad agendum sunt, quàm quæ ad contemplandum: ueluti prudentia, iustitia, fides, pietas, religio, temperantia, fortitudo, & si qua sunt eiusmodi: ipsi autem mores tum exercitationis asiduitate comparantur, tum adhibita ratione formantur. Et de animi quidem, & corporis bonis, hæc dicebantur: inter quæ tamen plurimum interesse arbitrabantur: esse enim hæc corporis uilia, angusta, humilia, caduca, fluxa, fragilia: contra, illa animi, magna, præclara, sublimia, immortalia, sempiterna, ea presertim, quæ cum uirtutis usu adiuncta sunt: nam eminent ea ceteris, & longe lateq; refulgent: nec mirum, quòd alia sint, quæ sequuntur corpus; & alia, quæ animum: & quòd dissimilia sint; quoniam hanc diuersitatem facit corporis & animi natura longe inter se distans: quorum duorum homo alterum habet cum pecudibus, alterum cum diis commune. Hæc cũ olim dixissent ueteres sapientes, uidebantur

bantur sibi, quod attineret, de hominis natura dixisse. Nostræ uero religionis antistites cum hæc eadem sentirent, quia, ita se rem habere, intelligebant, attamen non solum unum hominem in duas partes diduxerunt, sicut illi, sed, diuersa ratione, ex uno geminum quandoque effecerunt, cum unum exteriorem hominem, alium interiorem ponerent, hoc animum, alio corpus significantes. non enim hominem esse rebantur ueluti simulacrum quoddã mortali effictum manu; quod cum obuiis lineamentis forinsecus oblectet, interius lutum est, uel lignum, aut rude marmor, nihil habet intus spirans, & uiuum, quod externis respondeat membris. At in nobis eadem fere introrsus recepta forma, quam propalam exhibemus, tantum interest inter humanum, ac diuinum figmentum. nam cum animus aduenit ad intelligentiam oblatæ rei, tunc, ueluti quibusdam oculis utens, cernere dicitur: cum tenacius retinet, ueluti quibusdam manibus apprehendit: uariis huc illuc concitatus affectibus, pedibus quadam modo peragrat: uerba effundit, cum meditatur, & cogitat: infans est etiam interior noster homo, cum opere parum in diuinis mandatis profecit; at ubi multum, tum floridus, & robustus iuuenta. Exterioris hominis formam dilabi assidue, & corrumpi, & ipsa deflorescere uetustate, interioris contra renouari indies, & reuirescere, testantur. Habetis, quæ de homine ueteres philosophi dixerunt, & quæ illis nostri addendum putauerunt. sed quod philosophi dixerunt, facilius cognitu: quod nostri addiderunt, difficilius. itaque istud statim inuentum, hoc posterius. Non reperi ueterum

rum aliquem philosophorum interioris hominis meminisse, præter unum Plotinum, inter Platonicos illustrem. is semel aut iterum interioris & exterioris hominis meminit eo sensu, quo nos accipimus. sed potuit hoc ille à Christianis accepisse, quorum floruit temporibus, & à quibus non alienus fuisse uidetur. Ego uero horum, etsi sæpe, nunquam tamen libentius memini, quàm hoc tempore, quo uobis ingentem curam insedisse uideo interiorem hominem uestrum reficiendi pabulo doctrinæ, quæ diuina sit tota, atque cælestis. Fœdum, ut opinor, & turpe uidebatur, externum hunc corporis uentrem cibo, potuq; uili, ac sæpe noxio onerare, illum autem internum animi uentrem contemnere, diuini pabuli fame tabescentem. itaque implere nunc quæritis, & saturare. Sed & illud me mouit, ut initio horum meminerim, quia non parum pertinent ad dissoluendum id, quod quæritur. Scire enim expetitis, quo modo Deus, incorporea præditus substantia, cum Patribus ueteris testamenti locutus esse dicatur. Hic ego tremerem animo, & uehementissime perturbarer, nisi quòd iam uideo hæc, quæ corporum sunt, ad hæc nostra incorporalia transferri non absurde, similitudine quadam efficiendi. sic pari ratione existimo, quod in scripturis sanctis loqui dicatur Deus, non ut assignetur illi corporeum aliquid, qui uacat omni penitus corpore, sed ut hac eius locutione aliquid significetur, quod illi competat naturæ: id quid sit, explanare conandum potius, quàm de Deo indignum aliquid cogitandum. Etenim si cum poetis antiquis nobis res esset, qui humanis membris præditos

tos

tos effingunt Deos, & quibus pro membrorum usu hastas assignant, faces, iacula, sagittas: minus mirandum esset, si tales dii interpellasse oris sono uigilantes aliquos, aut dormientes dicerentur. Sed facessant ista à Christiana religione. Nos unicum Deum colentes, eundem incorporeum fatemur. Illud, quod scriptura dicit, hominem à Deo factum ad imaginem & similitudinem suam, nemo sapiens intellexit unquam de corporali imagine, quæ in Deo non inuenitur. imago nanque Dei in homine est ratio, & intellectus; quibus munitus, animalia cuncta, illorum expertia, superat, eisq; dominatur. Quòd si homo non est Deo similis, quantum ad corpus attinet: non erit etiam Deus in eadem corporis ratione similis homini: non habet dentes, linguam, labra, quibus humano more uerba effingat; non pulmonem, & arterias, & si qua cetera membra sunt, quibus loquendi expletur officium; caret ceruice, iugulo, pectore, corde, pedibus, uentre, lacertis. simplex nanque est illa substantia, non coagmentata, & compaginata membris, immo ne his quidem nostris utens communibus affectibus, quos non ratio, sed perturbatio gignit. Porro, illud intelligendum est, excelso illi, & omnipotenti Deo curæ esse cuncta mortalia, ut ea regat, & moderetur, quorum formator extitit, & creator. hoc etiam fatentur ii, qui in Græcia philosophari instituerunt, unam scilicet supremam esse causam, mundi, eorumq;, quæ in mundo sunt, prouidentem. Nemo tam rudis est, tamq; efferatis moribus; qui oculos mentis circumferens, non intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione

tione, constantia, utilitate, pulchritudine, hæc admirabili Dei sapientia condita & instructa fuisse,& nunc singulari eiusdem prouidentia gubernari. Sæpe expedit hominibus, præmonstrari aliquid, ut occurratur prudentia exitio uenturo,uel ut aduētans calamitas peccatoris luctu gemituq; suspendatur. Sæpe, ad mores improbos coercendos,uel corrigendos, opus fuerit nouo aliquo instituto. Alia aliis temporibus, & locis expediunt, quæ indicare mortalibus debet Deus. nã, ni faciat, nec iam prouisor orbis, nec moderator dicetur. Ergo ubi indicat aliquid hominibus uenturum, loqui tunc dicitur: indicat autem non lingua, qua caret, sed spiritu, qui sermonis illi uicem exhibet: nam per hunc diuina innotescit uoluntas, sicut fit inter homines per sermonem: nam sermo inter mortales index est consiliorum, testis mentis, cordis nuncius. indicat, nullo uerborum strepitu, aut sono, homini, quid uelit, Deus, sed sacro demisso spiritu. nulla tunc ærea spatia syllabarum aut dictionum formulis uerberantur: sed pulsatur interius humana mens diuino afflatu. hoc ubi fit, utrum tacuisse Deum tunc dicemus, an locutum? nam illud primum, per silentium quidquam indicatum, humanæ respuant aures, alterum pergrate agnoscunt. Nonne etiam is loquitur, qui, ut alius loquatur, facit? Sic enim inquit Christus discipulis: Non uos loquimini, sed spiritus Patris uestri, qui in uobis est. Et in Leuitico Deus ad Mosem excusanté se, ne mitteretur ad Pharaonem, quoniam impeditioris esset & tardioris linguæ; Ego, inquit, ero in ore tuo, doceboq; quid loquaris. Et ex persona eiusdem dici-

se, alienæ linguæ usum præconio. Amplius aliquid dicam: Omnis ueritas, à quocunque prædicata, (neminem excipio non sacrilegum, non hæreticum, non prædonem) affluit à Deo, quo suggerente prædicatur. nam suggerente opus est: & nemo alius, præter hunc, suggerere potest. Summatim autem ut rem cõplectar, ubicunque Deus ui eius occulta excitat hominis mentẽ, ut aliquid dicat, uel gerat, hunc Deus fertur alloqui. At poterat scriptura, remoto hoc loquendi uocabulo, dicere, quod Deus hoc uel illud indicauit homini, uel significauit: poterat quidem: sed nullum peccatum est scripturæ, immo magna laus, si, quo expresſiús, & efficacius ostenderet, quid fieret, dicat, quod alloquitur Deus hominem, dum illum afflat tantummodo. obscuritas nempe quædã obiici uidetur humanis sensibus, dum aliquid non sermone, sed indicio, aut signo dicitur demonstratum. Vt autem ostenderetur, illud certo demonstratum à Deo; propterea Deo ad hominem loquente factum id, uel dictum perhibetur: quasi tam claro, & euidenti signo diuina innotuerit uoluntas, æque ac si humano sermone illud fuisset prolatum. Ea enim, quæ incorporea sunt, melius percipiuntur ab homine corporeis undique obuallato sensibus, & qui intra corpora asſidue uersatur, si similitudine quapiam corporaliũ rerum notentur. Quod si alicubi id faciendum, id maxime fieri in diuinis decet, nam humana facultas de Deo, quem inspectabilem nouit, & incorporeum, nec dicere commode, nec cogitare potest, nisi ad ima illum deducat; ut, quem in propriis non agnoscit, in alienis, id est suis, sibi co-

gnitis, quoquo modo teneat. Eſt præterea illud ſcripturæ conſilium, quo nobis familiarius inſinuet Deum, uti circa illũ noſtro habitu, noſtriſq; affectibus. Si enim altiſsime loqueretur de Deo; timeret inerudita mens eò ingredi, ſicut pauper timet ingrediens ad locupletem; nec eſſet ſancta ſcriptura omnibus peruia, & penetrabilis. quotus enim quiſque intelligeret? nunc hac humili dicendi facultate omnibus patet, omnes tenet, paſcit, oblectat, tanquam hortulus quidam. nam etſi de magnis loquitur, ea tamen paruis ſignificat. Hinc non ſolum linguam, & os ſonans aſcribit Deo, ſed reliqua quoque membra. At non ob hoc intelligendus corporeus Deus, non magis, quàm interior ille noſter homo, de quo initio loquebar, intelligitur corpus habere. tametſi illi exterioris hominis facies addicatur. ſed, ut tunc ad oſtendendum ea, quæ intus in animo geruntur, transferimus illuc ſimilitudine quadam externa membra: ſic eodem ſimulacro diuinas effingimus uirtutes. Ego Deum caput habere dico: quid, ego dico, immo ſcriptura dicit? ſed nullum oſsibus compactũ caput affigit Deo, uerum illius potentiam capitis uerbo ſignauit, pectus Dei & cor appellat, quo modo? quia nequit aliis uocabulis, quæ ſenſus magis feriant, conſilium Dei, uoluntatemq; enunciare. Poſtulamus à Deo, ut nobis oſtendat faciem ſuam, ſi nos uult eſſe ſaluos: poſtulamus quidem, & ita eſſe poſtulandum ſcriptura admonet, ſed quã faciem habet Deus, qui caret ſanguine, pelle, neruis? eſt ne ea alicubi? minime: ſed faciei nomine ſignificata eſt cognitio, noſtro ſane more, id eſt humano; quoniam cognitionem præbẽt ſui, quicunque

cunque inſpici faciem ſuam permittunt. Poterat dici Deo: dà mihi cognitionem tui. nemo reprehenderet, immo laudarent omnes. attamen ad humanos ſenſus propius, & gratius dictum eſt, ut faciem ſuam oſtendat. Dextera eius protegi petimus, quum auxilium imploratur. ſic uidere, ſic audire dicitur; quoniam communibus ſenſibus, hominiq; familiaribus exprimendum fuit, Deum habere cognita omnia, & percepta. Illud quoque animaduerto, quod ſcriptura cælum, mare, aridam uocat opus manuum Dei, uel digitorũ eius; atque ita loquitur de Deo, ut de fabro, qui opus ipſum multo labore dolare, complanare, tornare, delineare, componere ſolet; quum tamen, Deum uerbo cuncta creaſſe, eadẽ ſcriptura teſtetur. ſed, ut enixius oſtenderetur ars Dei fabricatoria, opus ipſum, uerbo conditum, ad manus, & digitos Dei transfert. noſtrum eſt, ubi talia audimus, membra remouere de Deo, efficientiam membrorum relinquere; qua non orbatur Deus, qui membra illa formauit, ceteriſq; donauit. huc autem tendit ſcriptura, huiuſmodi ludens uocabulis corporeis circa Deum; ut humanos animos afficiat uehementius. homo enim, dum in corpore habitat, id eſt donec homo eſt, utitur ad intelligendum corporis inſtrumento. itaque libenter amplectitur ſimulacra corporea; quibus inde ueluti gradibus innixa mens, tollit ſe ad excipiendum ea, quæ mente tantum, & ratione capiuntur. Quum autem nihil ſublimius ſit Deo, nihil difficilius ad intelligendum; multo magis ad eum gradus proſternere oportebat, quibus humana mens leuius, & facilius eò ſcanderet. Non habet ille hu-

mana

mana membra. perſpicuum eſt id quidem: quid tamen prohibet humano deſcribere habitu eũ, qui ſupra uires, cogitationesq; noſtras aſcendit? ut, quo modo fieri poſsit, à nobis comprehendatur. An derideri mererer, ſi tellurem iuſtiſsimam, & frigus ſceleratum uocarem: quorum utrũque poſuit ſummus ille poeta noſter: qui ut aptius qualitatem rerum indicaret, animorum affectus inanimis corporibus inſcripſit. hinc ab eodem poeta illud manauit:

Et pontem indignatus Araxes.

Quid eſt hoc? de flumine loquitur, & indignatum dicit ſuper pontis impoſitione. num flumina etiã indignari ſolent? non opinor. nam flumina nihil aliud ſunt, quàm congeries aquarũ fluentium, nullo ſenſu præditarum. cur igitur poeta flumini indignationem dedit? quia uiſum eſt nouitatẽ rei, & magnitudinẽ non potuiſſe ſignificantius exprimi pluribus uerbis, quàm uno illo indignationis affectu, qui flumini tribueretur. Dicimus telũ manu fugiſſe, quod per imprudentiam emiſſum fuit. hic rei inanimæ aſcribitur fuga; quòd is motus factus ſit præter mẽtem eius, qui iaculatus eſt; quemadmodum fuga fit ſeruorum, inſciis, uel inuitis potius dominis. propria uerba non deerant: placuit tamen magis uti tranſlato; quòd clarius rem oſtendere uidebatur; & quia iucunda eſt ſimilitudo rerum corporalium, quæ id, de quo agitur, oculis pene ſubiicit: quo uno ſenſu animus maxime permouetur. Multis quoque aliis in rebus, ac pene infinitis utimur tranſlatis uocabulis, ueluti cum dicimus, Cæſarem fulſiſſe rebus geſtis, & Catilinam armatum fuiſſe audacia, & fractos Maurorum

rum animos Italis armis; & eum, cui in tuto res est, dicimus in portu nauigare. quòd si communis sermo recipit has dicendi figuras, tanquam ualde luminosas: cur unam scripturam sanctam credimus orbatam esse huiusmodi translationum luminibus, quibus humana loquela maxime gaudet? illa uero has translationes non modo non refugit, sed etiam sectatur. hominum enim causa confecta, eo more loquitur, quo humanos animos maxime impelli putat. Exempla plura suppeditant: unum aut alterum ponam, sumptum de lamentatione Ieremiæ prophetæ, quam flebilibus implet numeris. illic enim sic loquitur, prænuncians Hierosolymæ euersionem: Viæ Sion lugent; eo quòd non sint, qui ueniant ad solemnitatem. Videtis, quàm pulchre, & decore uiis luctum ascripsit, cum solitudinem, quæ uentura illuc fuerat, indicare molitur. Nec multo post assumens propheta ciuitatis personam, Vindemiauit me, inquit, Dominus in die furoris sui. Nemo hic tam sensu hebes inuenietur, qui non intelligat, quàm speciosa similitudine propheta ablationem fructuum, & ornamentorum omnium, uindemiam nuncupauerit. id, cum hac similitudine dictum, excipitur gratius, quàm si cum simplici sententia elatum fuisset: mens etenim, familiarium rerum imagine concepta, magis suscitatur, &, tanquam in pictura rem ipsam cernat, magis amplectitur: deinde, quia festiuius id exponitur, diutius etiam retinet. Idem propheta eodem opere inuitans contemplatione futurarum miseriarum Hierosolymam ad lacrymas. Deduc quasi torrentem lacrymas per diem ac noctem, nec

nonnulli prudentissimi uiri induxerunt eos, quos Græce ἀπολόγυς latine fabulas nuncupamus: in quibus & inanima fere omnia & irrationabilia animalia faciunt loquentia & ratiocinantia, affectibusq; humanis utentia, quod sibi hac ratione auditorum animos facilius ad se ducere arbitrabantur: quo fabulandi genere non solum poetas ueteres Homerum, Hesiodum, Archilochum; sed magnos quoque postmodum oratores usos accepimus. Menenius quidem Agrippa (ut alios præteream) plebem Romanam dissidentem à patribus flexit ad concordiam notissima fabula de membris humanis aduersus uentrem pugnantibus. Herodotus quoque auctor est Cyrum illum magnam Persarum Regem quædam Ionum Aeolumq; legatis per apologum respondisse, quem etiam retulit. Sunt, qui Aesopum Phrygium harum fabellarum auctorem ferant: qui tamen earum non auctor, sed illustrator fuit. nam neminem eo scientius, & frequentius usum constat. harum nonnullas Aristoteles narrat in rhetoricis, Horatius suo intexuit carmini: enimuero lego illud apud hunc:

Olim quod uulpes ægroto cauta leoni
Respondit, Referam.

Et reliqua, idem aliam fabellam de mure urbano & rustico mutuo se hospitio excipientibus plurimis prosecutus est uersibus. Eiusdem de ceruo, & equo inuicem prælantibus extat carmē. Quòd si sermo ascribitur brutis, quæ omnis sermonis, omnisq; intelligentiæ sunt expertia, sed ascribitur tamen, ut præcepta quædam uitæ firmius & iucundius humanis auribus excipiantur: quanto

iustius sermonis usu transfertur ad Deum, quando patefacit ipse homini, quid ferat sempiterna eius sapientia, & uoluntas? non enim, ut in beluis totum, quicquid de eis profertur, fingitur; sic de Deo. nã ueraciter illa uult, de quibus locutus fuisse perhibetur. Cur autẽ locutus fuisse perhibetur, nisi ut ostendatur manifestationem tunc factam diuinæ uoluntatis? quæ etsi sermone non sit facta, sed alio modo: is modus sermo dici potest, cum sermonis exhibeat uicem. idq; facilius dici & æquioribus auribus accipi potest, quàm cũ bestias aliquas colloquia inter se miscuisse fingimus. Omnia incorporea (dicendum est sæpius) melius capiuntur: si effigie aliqua corporaliũ rerũ notentur. Si scriptura diceret, nutu quicquam mandasse Deum, leue id haberetur, si pulsu quodam interno, id uix intelligeretur. At ubi loquens ipse Deus quidquam dicitur iusisse, tunc pulsatur acrius humana mens id audiens, quia ducitur per ea, quibus assueuit, & representans sibi Deum ad hominem uerba facientem existimat illud magnæ curæ fuisse Deo, qui usque eo descenderit, ut homini loqueretur: non enim frigidè & titubantèr quicquam uult Deus, sicut plerunque homo solet, sed non nisi firmiter & uehementer: non enim falli ueretur. hanc eius enixam uoluntatem scriptura locutionis nomine signauit. Nam ubi seruus loquitur ad seruum, herus imperat, uerba eius audiui, id faciendum est nobis, maius tunc imperium illud & irretractabile uidetur: Sin autem dicat ille se coniecturis & signis colligere Domini uoluntatem, res forsitan in contemptum deduceretur. Quid porrò miran-

dum

dum est loqui illum, cui etiam perturbationes nostris cōsimiles ascribuntur? Iratus describitur ac furens. Quis id ferat, nisi prudenter intelligat hac atrocitate uerborum, quam homines norunt, impendere pro peccatis diuinam ultionem & correptionis flagellum? nam & Iudices aliquando ipsos iratos fuisse dicimus in reos ob atrocia maleficia, quamuis uideamus ipsos sine ullo animi motu sententiam capitis in eos dicere & supplicia more maiorū sumere. Ex aduerso misericors dicitur esse Deus, sed num recte? nā misericordia dicta est ex eo quod miserum cor faciat, attamen passim misericors uocatur à nobis Deus, dum facilitatem eius tribuendi egentibus & indulgēdi peccantibus notamus, qui dum eo munere fungitur, quomodo miserum cor habet, qui ne cor quidem habeat? attamen quia ita ille tribuit, ac si commotus esset corde, alienæ miseriæ conspectu, utimur uerbo, quo similem eum facimus perturbato, nam si hominem etiam uidero indigentiam subleuantem pauperis pecunia oblata, misericordia hunc usum dicam, etiam si imperturbato animo id fecerit. at potuit clementiam dicere, fateor, sed placuit magis misericordiæ uerbum, quo indicatur tanta animi propensione illud fecisse, ac si de aliena miseria miserū sibi ipsi cor fecisset. Pœnitere se quodam scripturæ loco dicit quod fecerit hominem, ut ostenderetur aliquid futurum, quod antea non erat; similitudine sumpta ab homine, qui pœnitētia ductus mutat, quod fecerat. hæc mutatio rerum pœnitentiæ nomine significatur in Deo, neque ubi pœnitere se dicit, arguit se uarietatis & inconstātiæ, sed nos ipsos

ingratitudinis: est enim immobilis illa natura cui etiam pennas dedimus, alitemq; Deum fecimus, dicente ad illum Propheta. Sub umbra alarum tuarum protege me: hæc enim & alia sacræ literæ non propriis, sed translatis uocabulis de Deo notauerunt, & balbutiunt nobiscum illæ de tanta maiestate uerba facientes, sicut patres cum puerulis solent, nam eorum more balbutiendum est, ut ab illis intelligantur. An non balbutire tibi uidentur? cum in mundi fabrica describitur, quod cum cælum, lucem, solem, terram, aquam, uolucres, animãtia creasset Deus sex diebus, subiicitur sub unoquoque die, quod uidit Deus bona esse, quæ creasset, quasi antea nõ uidisset, & scientia ulla noua accedere possit Deo. sed uidetur illic Deus affectus sumere humanis similes, ut eosdem moueat in hominibus, ad quos fit sermo, nam fabricat illic mundum tanquam speculante homine. Video, inquit Deus, bona esse hæc, quæ creaui primo die. idem repetit secundo, tertio, & deinceps reliquis diebus. his ille uerbis pulsat quodammodo hominis pectus, & quasi ad eum loquitur, quid tu homuncule, qui me specularis hæc facientem? nonne mecum uides hæc esse bona singula, quæ creaui? Sic humillima quæque scriptura impingit Deo, & de illo (ut modo dicebam) balbutit, ut intelligatur balbutiem illam esse nostram, id est propter nos factam, ut incendamur, & cogitatione ad meliora proficiamus. Cum Abraham extulisset iam gladium, & filium, sicut diuina uoce iussus fuerat, immolaret, prohibetur ab Angelo, & ad eum dicitur. Nunc cognoui quod times Deum. hæc uerba si referuntur

tur ad Deum, uidentur absurde prolata. quid enim? Deus non nouerat qualis in eum esset Abraham ex superioribus gestis? Quid præterea? nonne est hic ille Deus, qui hominum renes & uiscera rimatur, cuius notitiæ facta sunt omnia antequam fiant? sunt ista, ueruntamen ibi loquitur, ut unus multis, qui non exacte, nisi ex operibus nouit, & illo notitiæ nomine opera sibi nostra grata esse demonstrat. Et quamuis antea Abraham tale sui specimen dedisset, ut facile intelligi posset quãti faceret diuina iussa, attamen hoc loco Deus nunc se cognouisse dicit, attollens istud facinus, tãquam illa cum hoc collata nihil esse uideantur. Si quidem & uulgo homines de factis eximiis & superiora uincentibus illo more loqui consueuerunt. Veluti (exempli causa) si quispiam pluribus ab amico donatus muneribus, posthac splendidum accipiat munus ab eodem, quale nunquam antea, nonne merito dicet? Nunc demum cognoui, quod ille me diligit, non quo antea non cognouerit, sed quod declarare uelit excellentiam posterioris muneris, quasi illud fulgore suo anteriora omnia obscurarit. Sic locutus tunc est Deus: Est enim huiusmodi, ut non dedignetur mores nostros non improbos loquendo imitari: Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis: descendam, & uidebo utrum clamorem, qui uenit ad me, opere compleuerint: sin autem, ut sciam: quis non intelligat hæc humano more dicta fuisse? non enim opinor, alicubi abest Deus, qui sui præsentia implet omnem locum, & quicquid est. Quid porro

ille ignorat? Sed illo sermone ostendere cupit magnitudinem detestabilis criminis, suscipiens uicem patrisfamilias cuiuspiam, ad quem si deferatur filios aut alios quosdam honestos ciues perpetrare indies ingens aliquod scelus, dicat se non credere, nisi præsens ipse oculis uiderit: Parem sermonem sibi sumpsit Deus, & eodem exemplo sic loquitur, detegens immanitatem criminis. Vix possum credere tantum hoc scelus ab his uiris admissum aduersus ius fasque naturæ, quamuis crebris rumoribus ad me delatum. Descendam igitur, ut uideam quid rei sit: incredibile enim hoc crimen, nec aliter apud me fidem nisi ex conspectu habiturum: descendere se dicit, dum humana & hæc inferiora tractat: nam in leuitico quoque memorans se uidisse afflictionem populi sui in Aegypto, & clamorem eius audiuisse propter duritiem eorum, qui præerant operibus, & sciens (inquit) dolorem eius descendi, ut liberé eum de manibus Aegyptiorum. idem dum differt flagellare peccata, ignorare se ea dicit, sed deinceps quum flagellat, se demum ait intellexisse. res indicatur his similitudinibus & his figuris dicendi, quibus humanus maximè gaudet affectus, nam translata ratione uocabula iucundiora sunt, quam propria, simul & humana mens per sua & familiaria exempla deduci se ad summa illa & diuina libenter agnoscit, hæc locutio, quæ fit ad alterum, ita temperari debet, ut ingenium eius, cui aliquid suadetur requirit: Cum Deus ad Angelos loquitur, id est indicat quid uelit, id facit eo more, quo Angelicæ conuenit naturæ, cum autem ad homines loquitur, quorum prospicit saluti, rem inducit

cit eo modo, quo se humana mens tractari desiderat & facilius percipere possit: non enim semper in omnibus diuinitas supercilii, (ut ita loquar) seueri & tetrici, sed dimittit sæpius se ad ima, & ita loquitur & perinde agit quasi quilibet popularis, habeatq; quod nos habemus, & fraterno cognatoq; nobiscum tangatur affectu. nam uidet, audit, ingreditur, deambulat, interrogat, respondet, disputat, nouit, ignorat, obliuiscitur, recordatur, irascitur, placatur, uertit se, auertit. His ille & talibus imbecillitatis nostræ insignibus depictus est, ut per hæc nota & familiaria indicetur hominibus quicquid æterna & immutabilis rerum ratio, quæ penes illum est, pro tempore & loco uelit & agat. Non errauero etiam, si dixero multa agere & dicere Deum humili more, ut nos instruat exemplo, & homines ad illos mores prouocet ueluti ostendit illud de peccatis Sodomorum & Gomorrhœorum, de quibus nuper agebatur, ad quæ dicit se descendere, ut uideat num uera sint, sicut clamor & fama ferebat. Admonētur Reges & alii Principes uiri, ne facile rumoribus & delatoribus credant, sed descendant ipsi aliquando ex sublimi illo solio, & inquirant, num quæ delata sunt ad eos crimina, ueritate nitātur: quemadmodum etiam dum peccasset Adam, & audisset uocem Domini deambulātis in Paradiso ad auram post meridiem, abscondissetq; se à facie domini in medio ligni paradisi: Vocauit Adam Deus, & dixit. Vbi es? hæc uocatio & omnis deinceps illa accusatio, & reorum responsio, non aliud profecto indicant, quam uocandos à sublimibus potestatibus criminum reos, audiendamque eorum defensionem: nemi-

nem

nem indicta causa damnandum. Si enim audire criminosos uoluit Deus, quid pro se dicerent, Deus inquam, quem nihil latet eorum, quæ gesta sunt & gerentur, quid hominibus faciendum est, quos multa ignorationis nubes obtegere solet? Erraret autem supine quicunque crederet informari à nobis Deũ tanquam animal quoddã his humanis membris: quoniam non sunt ea membra, sed simulacra quædam, ut dixi, diuinarum uirtutum. quod ex eo etiam ostenditur, quia non dispensamus ea partibus, sed assignamus in uniuersum. Vis enim internoscendi quidquid geritur, per oculos denotata est, duos, ne aut plures? Ita ne uero hoc quæritur, quasi de animali quodam sermo habeatur? Totus est ille oculus, quia omnia intelligit: minus cernunt omnium mortalium oculi, quàm unicus ille, qui immensus est. Eodem modo de auribus. Totus est ille auris, ad quem non sermones modo nostri, sed etiam cogitata perueniunt. Totus est manus: sic enim fabricauit uniuersa, neque nunc ab opere singularium rerum cessat. Totus est pes, quia, tanquam ingrediatur pedibus & adueniat, adest undique. Totus lingua, quia per ea, quæ condidit, sapientiæ suæ & potentiæ significationem nobis assidue tradit, nec desinit unquam homines spiritu suo sacro compellare. Non possumus dicere in Deo horum quodlibet huc magis, quàm illuc collocatum, imo ne aliud quidem ab alio differre dicemus, quia simplicissimus est ille & eadem ui mẽtis & potestate cuncta conficit, tractat, moderatur. Nobis autem opus est hac distinctione sermonis, quoniam simplicitatem illius naturæ, non modo explicare dicendo,

cendo, sed ne cogitando quidem percipere possumus, & eò decurritur necessitate quadam, ut illam per partes diuidamus nobis, atque frãgamus. itaque Deum aliud potenter egisse dicimus, aliud sapienter, aliud iuste, aliud misericorditer, cum tamen hæc omnia unum sint, et adeo indiuisibilis sit ille, ut totus adsit omnibus rebus, & singulis totus. at infantia nostra non reformidat huc illuc inducere uagantem, & nouum aliquid ei ascribere, quod tamen illi non est nouum, sed nobis, cum uidelicet alicubi se & uires suas magis aperit & ostẽdit. Sed, quoniam longius euagati sumus; nam cum propositum fuisset de Dei loquela dicere, nescio quo modo consequentia rerum & ordo huc nos deduxit, ut de eiusdem simplicitate & magnitudine diceremus: cohibenda est oratio, & tanquam fræno reuocandus equus in suum stadium, ut metam iam iam se ostẽdentem tangere possit. Etenim ad illud, quod quærebatur, quo modo Deus omni uacans corpore loquutus esse dicatur cum antiquis patribus, optime iam respõsum est, quòd dicitur Deus loquendi hoc obire munus, cum sacro eius afflatu pulsat interius hominum mentes, nullo extrinsecus accedente uerborum sono: & impellit, ut quippiam agant, uel loquantur. Illa enim interna diuinæ uoluntatis enunciatio facta ad hominem loquelæ nomen obtinuit: ostensumq; est, non in hac re modo, sed in pluribus quoque aliis hæc, quæ in hominũ sunt consuetudine, ad Deum similitudine quadam trãslata, uel quia sic prolata magis mouerent, uel quia facilius intelligerentur, uel etiam, quia sic deceret. Venit nunc in mentem Socratis (tam etsi ineptum

E sit

fit forfitan philofophica iftis immifcere, attamen nihil comparandi caufa loquar, fed ut hæc quæ à nobis dicuntur, teftimonio etiam confirmentur eorum, qui à religione noftra alieni fuerunt) cum igitur diceret Socrates fe audire uocem Dæmonis, quæ illi fururos actionum euentus fignificaret, & in plerifque prædictionibus uerus apparuiffet, inquirere cœperunt eius fectatores, quidnam effet Dæmonis illa uox, quoue modo ab eo perciperetur. Variantibus opinionibus eruditiores in eam fentẽtiam difcefferunt, atque ita fcriptum reliquerunt, uocem illam non fuiffe articulatam ex nominibus & uerbis compofitã, quæ ad Socratis aures perueniret, fed ictum quendam fuiffe internum, non cæcum & obfcurum, fed luminofum, quo pulfa Socratis mens ea in parte, unde illi notio ineft, ftatim perciperet pofteriores rerum euentus, qui demonftrabantur. facilius nanque arbitrantur à mente in alteram mentem cognitionem rerum transferri poffe, quàm uox in ipfas aures fundatur. Enimuero fi loquatur aliquis ad alterum ex longinquo, tunc ualido & magno opus fuerit clamore, ut intelligatur, quod, fi prope acceſſerit, mediocri opus erit uoce, fin propinquifsime factus in aurem uelit fermonem fundere, tenui fatis eft fufurro. quòd fi animo fuo poffet adiungere fe ad alterius animum, eumq; contingere, uel propius confiftere, manifeftum quod non egeret uocis fono, fed fermo eius intimus uoluntate conceptus ad alterum, nullo ftrepitu uocis edito, perueniret, qua ratione elapfi corporibus animi inuicem colloqui, & inter fe uerfari dicuntur. Nos etiam dum

adhúc

adhuc manemus in corporibus, intelligimus leui tactu uel nutu loquẽtes. Sæpius etiam ex solo uultus aspectu cognoscimus iratum, dolentem, hilarem, aut qualibet alia animi perturbatione commotum. quanto magis humana mens, omnis intelligẽtiæ fons, ictu Angeli uel Dæmonis impulsa sentiet, quid is indicet, aut loquatur, uel quas cogitationes nobis suggerat, & ministret. Quid de Deo dicam? nonne magis hæc de illo accipienda, ut tunc uocem dicatur fundere, cum illapsus tacite hominum mentibus, eas illustrat claro quodam ad cognoscendum lumine, & efficit sacro illo appulsu, ut intelligant præsentia quædam, uel futura, quæ antea illos latebant. Hinc dicebat ille in psalmis. Audiam quid loquatur in me dominus Deus. quasi ostendere uelit, non exterius illum, sed interius locuturum. Ioannes quoque in reuelatione inducẽs loquẽtem Deum. Ego sto ad ostium, & pulso: si quis audierit uocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cenabo cum illo, & ipse mecum. Si quis (inquit) audierit uocem meam. Non cogit nos Deus, non putat maiestatis esse, seu bonitatis suæ, ui nobiscum agere. nouit nullam esse uirtutem, nisi uoluntate susceptam: ita enim ipse instituit. Et ut nulla superfit excusatio homini non parendi Deo, excitat sæpius desidiam & negligentiam nostram, & somnum excutere conatur: uenit sponte ad cordis ostium, pulsat, clamat quoque, nec uiolenter irrumpit, sed in manu nostra relinquit, an aperiamus, & ei audientes dicto esse uelimus. Felices, atque iterum & sæpius felices, qui internam hanc Dei locutionem susceperunt, atque exau-

dierunt. nam cum istis uersatur Deus, & cum istis etiam epulari & conuiuia inire gaudet, sicut ipse facturum se pollicetur. Quid, si etiam uocali sermone dicam quãdoque ad homines locutum Deum, quod multis locis sacræ literæ innuere uidentur? credemus ne hoc fieri non posse, nisi fauces ac linguam assumat, atque his nostris membris consimilibus agat? Legimus in sacris uoluminibus uerbum Domini ad hunc uel illum prophetam factum. Legimus os Domini locutum, uel interrogatum, uel consultum, uel illud sic dixisse, uel sic respondisse: quæ omnia ostendunt, quod humano uteretur sermone. Quid igitur? fauces tunc & linguam assumebat ad loquendum, nec aliter loqui poterat? sed id dicere, hominis est parũ considerati; diuinas uires ex humana facultate metientis. nam si uox nihil aliud est, quàm aer lingua percussus, potest aer ui diuina uel uoluntate ictus reddere uocalem sonitum, qui ad aures deferatur sanctorum, quem reliquorum auditus non admittat: hoc enim uno significatur uerbum de cælo factum, quando multis astantibus alii audiunt, alii, quorum impuræ aures, mens prophana, sentire nequeant. Etenim sic cogitandum censeo, quod cum ab initio nihil esset in mundo, cum nec ipse quidẽ mundus esset, nulla subsistente materia, aut forma, cũcta uerbo Dei exorta certis locis formisq; distincta constiterunt. Nam ut uniuersam tam immensæ molis constructionem referre prætermittam, ac per species tantum quasdam rerum percurram; ille Solem radiis cinxit, quibus diem efficeret; & aureis stellarum globis opacæ noctis tenebras incendit, in quibus est ar-

gētea Luna, quæ Solis lumine modo aucta, modo defecta alternis temporibus uariatur, sed tum maxime conspicua, cum alienæ lucis munere fœcundior pleno ore ardet. Eadem suprema potestas stagna, lacus, maria, flumina per uastos terrarrum sinus diffudit, ipsamq; tellurem sua libratam grauitate in medio suspendit; stareq; iussit eam, super qua reliqua animantia mouerentur. Hæc & alia plura, quæ ego, non adeo copiosus homo in dicendo, quàm diu uellem commemorare possem, cum incredibili arte, admirabili potentia, solo nutu procrearit, effinxerit, composuerit Deus, nullis humanis adiutus membris, sine machinis ullis, ac ferramentis, putabimus nunc eundem non posse ad hominem uoculam mittere, nisi labiorum motu utatur? ac, si ita putabimus, nō indigni uidebimur, qui de tanto opifice quicquam dicamus, ac cogitemus? Sed num casu factum dicam, uel ratione quadam, quod nuper intulerim mentionem mundani opificii? nam hoc retulit memoriam quorundam perbene eruditorum, qui aiunt Deum secum loquutum, ubi uerbo cuncta creauit, & hunc statum rerum induxit, cetera omnia, quæ in ueteri lege habentur, Angelorum ministerio ad homines delata, quamuis sub persona Dei, cuius opus gerebatur, tractarentur. Videtur tum Deus, seu is, qui uicem Dei gerebat, ab initio orbis conditi specie quadam corporali assumpta ad homines sociali more locutus, humano utens sermone. sic locutus est cum primis parentibus, sic cum Noa, sic cum Abraham, sic cum Mose, sic cum pluribus aliis. plerunque nudæ tantum uoces (ut dixi) insonabant. Vtitur

etiam

etiam alio loquēdi more Deus, cum humanus ani mus, sensibus corporis uel somno sopitis, uel in uigilia desertis, per se tātum uiget, tunc uisa quædam ei obiiciuntur, quibus de Dei consilio & sententia commonetur. sed hæc extraordinaria quodam modo geruntur potestate. Illud peculiare Deo, occulta inspiratione præuenire & cōmoue re hominum mētes, atque ita nobiscum fabulari. At non solum hoc modo loquitur nobiscum, sed per literas quoque, quas per Mosem, & prophetas, & Apostolos protulit. Ille hæc nobis monumenta reliquit, ut amorem erga ipsum nostrum hac quoque literarum imagine detineret, & ne quando obliuionem mandatorum & per eum gestorum causari possemus. Dicitur etiam figurate loqui Deus ubi factis nonnullis admirabilibus aliquid aliud ostendit, ueluti cum Ionas proiectus de naui in mare à Ceto absorptus est, & in eius uētre triduum commoratus, deinde effusus incolumis in litore, &, ut quidam poeta uetus dixit, Depositum, non præda fuit. Hoc facto præsignificauit Deus, quod eius unigenitus de cruce detractus, & sepulcro conditus totidem diebus maneret in ui sceribus terræ, & illinc deinceps uiuus exurgeret, tanquam in custodiam & non in prædam sepulcro traditus fuisset. Similiter Ioseph uenditus à fratri bus triginta argenteis prænotauit Christum uēdi tum pari pretio à discipulo. Hæc est figurata Dei locutio, quæ non uerbis, sed factis exprimitur. ea plurimum elucet in gestis, quæ utriusque Testamenti paginis continentur. Non tamen est omnium hanc locutionem percipere, sed paucorum quorundam, quos spiritus sacer afflauit: rem autem

tem

tem gestam intelligere quemadmodum litera sonat, cuiuslibet est. Addunt quidam aliam duriorem Dei loquelam, quam ex scripturis iidem eliciunt, ubi diro aduersus delicta nostra insonat flagello, tunc iræ & furoris plenus peccatoribus loquitur Deus, manu scilicet, non uoce. nam in lamentatione Hieremiæ deflentis exitium Hierosolymæ legimus. Facti sunt hostes eius in capite, inimici locupletati sunt, quia Dominus loquutus est super eam propter multitudinem iniquitatum eius. Et ibidem paulo post ex persona eiusdem ciuitatis. O uos omnes, qui transitis per uiam, attendite, & uidete, si est dolor similis, sicut dolor meus. Quoniam uindemiauit me, ut loquutus est Dominus in die iræ furoris sui. Et in psalmo nono legitur quoque. Increpasti gẽtes: & periit impius: nomen eorum delesti in æternum & in sæculum sæculi. Infelicissima sane hæc tempora, aduersus quæ diuina ultio tam acerbe infrenduit, perditi sumus bellis, prosternimur morbis, annonæ penuria uexamur, hæc tam misera patrum ætas, & quæ paulo ante præcesserunt sæcula, melioribus (ut opinor) decursa moribus, uidere nõ meruerunt. Hoc ferreũ sane quoddã locutionis est genus, quo nobiscum utitur Deus, quanquam & cum peccantibus illa etiã mitiore utatur loquela, de qua modo elocuti sumus. Peccatori nanque dixit Deus, quare enarras iustitias meas, ut ille inquit in psalmo. Sic ad Balaam magnũ locutus dicitur, eiq́; præcepisse, ut Israelitico populo benedictionem pro maledictione inferret, sed et cum Satana quoque in his, quæ circa Iob gesta sunt, sermonẽ habuit, quemadmodum liber eius nomine inscriptus ostendit.

Effudi

Effudi iam plurima(nam omnia,nec scio, nec possum) quæ etsi altitudine quæstionis, & eruditis auribus dignissima iudico, uereor tamen iam pridem, ne à doctis & intelligentibus loquacitatis stultitiæq; condemner, quoniam apud ceteras gẽtes à fide dissonas res ista fortasis aliquam habere posset disputationem, nullam apud nostros. quid enim mirandum humanis, quondam membris definitum Deum, quem nos mortali carne circundatum cuncta hominis munia explesse profitemur? descendere ad homines dicitur Deus, perambulare terram, colloqui, monere, præcepta dare. hæc quippe ueteri lege continentur, sed nonne hoc uere extitisse proditum est nobis Euãgelica lectione? Extiterunt uetera illa præludia nouorum, & ueritatis umbram talibus lineamentis depictam priora sæcula tenuerunt. Nihil illis literis, quas Spiritus sanctus conflauit, temere effusum, omnia ad sacratioris cuiusdam arcani significationem librantur, & per singulas pene uoces mysteria noua concitantur. Lego Deum & hominem humana tractare, quid ni legam? quando humanam speciem non exhorruit tanta illa maiestas, sed inter mortales, ut unus ex illis, uersatus est. etenim iam antea psallendo prædixerat Propheta. Videbitur Deus Deorum in Sion. De hac eius loquela loquens Apostolus Paulus initio epistolæ ad Hebræos, Multifariam, inquit, multisq; modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissime istis diebus locutus est nobis in filio, quem constituit hæredem uniuersorum, per quem fecit & sæcula. Quid enim nunc? cum mihi campus prosternatur, in quo effundere se &

iactare posſit oratio, illam coarctamus. Iuuat enim commemorare, quæ & quanta humanæ iunctus naturæ Deus egerit, tractauerit, perfecerit: ut minus uideatur mirum, ſi ad effigiem futurorum locutus quippiam dicatur. Ardens nanque caritate noſtri cæleſtis Pater, cupiens humanum genus ſaluum facere, & eximere à peccatis, filium delegauit huic muneri, qui deſcēdens ex tanta illa arce, humanamq́; ſuſcipiens carnem, os aperire ſuum, uerbaq́; diuina humanis auribus infundere dignatus eſt, mandata uitæ edidit, immortalitatis iter docuit, regna cælorum deſcripſit. Antea cōtactu ſacri ſpiritus, & illapſu per homines, tunc ad ueritatem plane Deus in homine loquebatur. Hæc eſt excellens illa diuini oris locutio, qua maior alia nec dici, nec cogitari poteſt. At non ſermonibus ſolum profuit, ſed miris quoque operibus. non eſt paſſus indecores eſſe illos, inter quos uixit, quibus opem cæleſtis dextra ferebat. nam membrorum uitia corrigere, uſus reſtituere, ſenſus oculorum, linguæ, aurium aperire, ualetudinem ægrotantibus inſtaurare ſolebat. Illius uim & numen Dœmonia de corporibus excuſſa trepidabant, multiq́; mortales eundem ſæpius luce functis decurſam uitam reſignaſſe uiderunt. quid multa hominum millia paucis panibus & piſciculis ſemel & iterum ſaturare? quid naufragia eripere? uim ſæuientium uentorum quatere? ſiccis ueſtigiis aquarum fluenta deambulare? quæ omnia in humanis degens faciebat, ut Dominus naturæ, non petendo illa ab alio, ſed propria utens poteſtate. qua ex re certiſsimum diuinitatis ſuæ præ

buit argumentum . nam nemini hominum nato contingere id, ac ne conferri quidem poteſt, ut ui ſua nixus miracula edat. Deus igitur, aſſumpto homine, propriis(ut ſic dicam) auſpiciis tanta illa gerebat. nec id fuit ſatis. nam ſingulare humilitatis & patiẽtiæ exemplar intulit, dum fœdari inceſtis hominum manibus ſuſtinuit, crudeliſsimeq́; uexari, comprehenſus ut imbecillis, adductus ad iudicium ut reus, damnatus ut nocens, illuſus ut uilis, laceratus ut hoſtis: uerbera, plagas, cruciatus, mortem ſalutis noſtræ cauſa ferre uoluit, tulit. Ille rerum conditor, ille hominum & Angelorum creator, nudatus in cruce diſtentusq́; iacuit, ternis clauis confixus, ſpinea corona uallatus, iſtisq́; clariſsimis caritatis inſignibus decoratur. Ille ille inquam eſt Deus inuiſibilis quondam, nunc carne inductus, qui in crucem ſublatus eſt, qui uulnerum fœditate, qui ſparſo cruore, qui duriſsimo ſupplicio infirmitatem noſtram abluit ac redemit. Idem, ut dies aduenit tertius, ſurrexit è tumulo, mortisq́;, quam pro cũctis ſuſtinuerat, uictor, paternos ultro remigrauit ad cœlos, æternæq́; uitæ clauſtra mortalibus reſerauit, &, quamuis pauci uiuentis ueſtigia ſectati, cunctas tamen terras, cuncta maria, atque etiam ultimos telluris ſinus Euangelicus ſonus breui peragrauit. Hæc Deus humanis circunfuſus membris geſsit & pertulit, geſsit nanque diuina, pertulit humana. Hæc ſunt etiam illa, quæ paulo ante dicebam Deũ de ſe per homines quondam ſacro afflatos ſpiritu prælocutum. Deus antea uoluit uerbum ſuum in ore Prophetarum reſonare: tandem uenit ipſum uerbum,

uerbum, humanam assumens carnem, quod & gestis & uoce increpuit tam magnum, ut breui totum terrarum orbem peruaserit. Si magnum uidetur, quod Deus cum antiquæ legis patribus occulto illo suo more locutus est: maius adhuc uideatur, quod his ultimus temporibus corporaliter & patenter per se ipsum locutus fuerit, multa etiam gesserit: & tanto id maius uideatur, quanto solet res ipsa imagini anteferri. nam uetera illa uelut imago & umbra horum fuerunt: præmisit Dominus, ut illo dignum fuit, multos gestorum suorum præcones, & prælusores. Etenim incarnatio eius, siue humanatio, (utendum est enim in re noua nouo uocabulo) ortus, actiones, miracula, ita sermonibus prænunciata, ac rerum imaginibus signata, illud etiam infandæ necis trophæum, quo peccata nostra luctusq; hausit, ita depictum, ut quæ multis post sæculis cõtingere erat necesse, uiderentur illi uiri tanquam præsentia spectasse, & ad illud exemplar cuncta disposuisse. Tum uero illud, Deum in carne uenturum, & non de superiori loco, sed de plano hominibus hominem locuturum, multaq; in homine gesturũ, uel eo maxime præsignificari uidetur, quod tum humano more humanis affectibus pertractare cuncta dicatur: non enim renuit, quin de eo ut homine homines loquerentur, qui hominum ipsorum causa humanã suscipere naturam cupiebat. Mirum uidetur, quod Deus ad homines uerba fecerit, & ore ad os edocuerit, quemadmodum magister discipulos solet. hoc, quod tam mirum est, nostri causa suscepit, quod prophetico quoque

teſtimonio, ſicut cetera, indicatur. ægre nanque ferrem, ſi de hac Dei locutione, de qua inſtitutus eſt ſermo, non poſſem oſtendere aliquid prænunciatum. Eſaias igitur trigeſimo capite ſui libri Iudæis, quod habituri eſſent doctorem perpetuum, ita ut uideretur ab eis, & audiretur, prædixit. Hunc locum non modo noſtri, ſed ueteres Hebræorum magiſtri de Chriſto, quem illi Meſsiam uocant, exponunt, id eſt de eo, qui ex utroque genere diuino & humano conſtaret: nam ſi de puro homine loqueretur, quid mirum eſſet, ſi talis doctor oculis & auribus aſtantium ſentiretur? Vaticinatus igitur Eſaias quod Deus aliquando in homine proprio ore Doctoris fungeretur officio, clare illum cunctis uidentibus & audientibus, neque ceſſaret ab hoc docendi munere. ipſius nanque doctrina perpetua eſt, ipſe in Euangelio dixit ſe fore nobiſcum omnibus diebus ad conſumationem uſque ſæculi. Sed quid profuit, Deũ olim præſentem ſpiritu, mox corpore illa locutũ, ſi hos ipſos diuinos negligimus ſermones? ſi maximis præmiis ac pollicitationibus allecti ad ſanctæ caritatis obſequia, ad omne iuſtitiæ opus, (o nos miſeros, ſtultasq; noſtras cogitationes) caduca fortunæ bona affectamus? ſæculiq; fluxam auram tota mente contrectamus? quin uana ſectamur potius formarum munera, turpiſsimis circunfluentium uoluptatum illecebris irretiti, quàm laxantem immortalitatis ſinum, & ad ſua præmia uocantem Deum audiamus. Dici uix poteſt, quantum diuinis debeamus ſermonibus, quibus ſe ipſum patefecit Deus, &, quid uellet oſtendit.

dit. De mundani operis fabrica innotuit quidem, ſed uix, ſed paucis, ſed minus plene: uilius etiam hoc mundanum opus, quod uarias agitationes patitur, & mutationes, quod aliquando ſoluetur: at immutabile & inextinguibile Dei uerbum, quicquid promiſit, dabit. promiſit autem maxima & ingentia dona ſupra omnem humanum cogitatum. dulce hoc: illud triſte, quod, quicquid minatur peccantibus, etiam dabit: minatur autem æterna incendia. Videndum ergo ut hæc: effugiamus, & altera aſſequamur. Nouit ille bonis pariter & malis uti bene, quoniam utriſque quod debetur perſoluet, bonis ſcilicet præmium, malis ſupplicium. mauult tamen ſe potius ad liberalitatis & clementiæ partes adiungere, quam ultionem de peccatoribus exercere. Hic eſſet locus hortandi pluribus ad obſeruantiam diuinorum mandatorum, neque id me latet. ueruntamen ſuſpectam habeo imbecillitatē uirium mearum, ideo hanc ſarcinam libenter relinquo. Mouet me illud etiam, quod non ad inconditam multitudinem, ſed ad delectum amicorum cœtum uerba facio, cui nihil opus eſt his uerborum calcaribus: admoneri ſatis eſt. Vellem tamen ut hortationem hanc eloquentiſsimus aliquis ſuſciperet, cui firmiſsimum opto pectus, & ferream uocem. Hunc tanquam de ſpecula concionantē cunctos mortales, qui undique globo terræ circunfunduntur, audire cuperem, atque adeo audire, ut ingemiſcerent de peccatis, ſalutemq́; ſuam aliquando reſpicerent, & curarent in poſterum magis loquelæ ſummi Dei, mandatis æterni patris obtemperare.

IN ACADEMIA

VENETA,

M. D. LVIII.